

Lovorka
Magaš

Rekonstruirana povijest karikature u Hrvatskoj

FRANO DULIBIĆ, *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*,

Zagreb, Leykam international, 2009., 356 str.

ISBN 978-953-7534-39-4

Karikatura je jedan od najzanimljivijih vidova popularne kulture, što je dokazalo i veliko zanimanje javnosti za knjigu Frane Dulibića *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Priča o povijesti medija koji pretjerivanjem u prikazivanju obilježja pojedinca ili situacije na duhovit, nerijetko i satiričan način zabavlja ili kritizira, zaintrigirala je široku javnost kao rijetko koja povijesno-umjetnička publikacija i aktualizirala temu karikature koja je (pre)dugo bila u drugom planu. Knjiga je pokazala da su mnogi autori koji su obilježili povijest hrvatske umjetnosti u prvoj polovici 20. stoljeća često stvarali i vrlo uspješne karikature, ali je taj aspekt njihova djelovanja uglavnom ostajao izvan fokusa istraživača. Razlozi su za takav marginalizirani položaj karikature brojni – ona se dugo percipirala kao manje važan medij, niži u odnosu na visoku, elitnu umjetnost. Iako je proteklih desetljeća došlo do promjene rakursa odnosno pojačanog interesa za različite oblike vizualnih komunikacija, pa tako i svijesti da je karikatura fenomen masovne kulture koji ne treba analizirati prema kriterijima visoke umjetnosti, do objavljivanja knjige Frane Dulibića nije postojao sustavan i sintezni pregled njezine povijesti u Hrvatskoj.

Tekst knjige autorova je dopunjena i izmijenjena doktorska disertacija te rezultat višegodišnjeg istraživanja historiografije hrvatskoga humoristično-satiričnog tiska, karikature kao žanra i opusa umjetnika, koji su svoje stvaralaštvo jednim dijelom ili u potpunosti posvetili mediju koji na duhovit način prikazuje svakodnevicu, odnosno

nerijetko beskompromisno demaskira pojedine društvene, socijalne ili političke anomalije. Knjigu odlikuje pregledna struktura i jasno iznošenje građe, te pitak i jednostavan stil koji je čini dostupnom širokom čitateljstvu. Autor se nadovezuje na istraživanja publicista Josipa Horvata, koji je udario temelje proučavanju hrvatske karikature, te njezinu povijest rekonstruirao pomoću sačuvane i dostupne periodike, odnosno pojedinačnih karikatura i ciklusa koji se nalaze u brojnim javnim i privatnim zbirkama. Karikature se u knjizi promatraju kao reprezentativni uzorci vremena i uklopljene su u širi kontekst. Dulibić, naime, osim formalne i stilske analize te iščitavanja različitih utjecaja – srednjoeuropskih humoristično-satiričnih časopisa (posebno Münchenskog *Simplicissmusa*), umjetnika i pravaca – donosi i brojne crtice iz političke, društvene i kulturne povijesti koje su itekako važne, a ponekad upravo ključne za interpretaciju pojedinih karikatura. U knjizi su pojedinačno obrađeni prinosi pedesetak školovanih umjetnika i amatera čiji su opusi djelomično ili u potpunosti vezani uz karikaturu, a neki su autori ovom publikacijom po prvi puta uključeni u njezinu povijest (npr. arhitekt Mladen Freudenberg, Petar Zrinski i dr.). Dulibić je na temelju provedenog istraživanja i usporedbe rukopisa niza autora atribuirao brojne nepotpisane karikature, te su pojedini prinosi adekvatno valorizirani, a opusi su dobili jasne konture. Iako su mnoge dileme razriješene, zbog nedostupnosti podataka ili neistraženosti pojedinih opusa neka su

pitanja ostala otvorena te čekaju buduće istraživače.

Objavljen vizualni materijal uglavnom prati tekstualni dio, a birane su karikature karakteristične za pojedine autorske rukopise. Odlično riješena naslovnica i prijelom (Tvrtko Gregurić), koji su i inače trajna kvaliteta i svojevrsni *trademark* nakladnika, pridonose atraktivnosti publikacije. S druge strane, šteta je što reprodukcije nisu tiskane u boji, jer bi na taj način pojedine karikature došle do punog izražaja.

Frano Dulibić povijest karikature temelji na kronologiji humoristično-satiričnog tiska u Hrvatskoj i analizi pojedinačnih autorskih doprinosa, te takvom pristupu daje prvenstvo u odnosu na tipološki razvoj. U uvodnim poglavljima definira pojmove, razgraničava portretnu od situacijske karikature, odnosno uspostavlja razlike između karikature i srodnih pojava (groteske, drolerije, satire itd.), te stvara teorijsku bazu za razmatranje medija. Također, autor analizira dosadašnje napise o karikaturi, tumači odnos visoke i popularne kulture, teksta i slike itd. Slijedi kratak pregled povijesti karikature u Europi i Americi od prvih primjera Annibalea Carraccija s kraja 16. stoljeća do njezina uzleta u 19. stoljeću, do kojega dolazi zahvaljujući razvoju tiska, pojavi litografije i satiričnih časopisa (*Le Charivari* i *La Caricature*), u kojima antologijske karikature objavljuju Honoré Daumier i drugi.

Središnji dio knjige posvećen je povijesti karikature u Hrvatskoj, a počinje poglavljem *Pretpovijest karikature u Hrvatskoj* u kojemu Dulibić piše o prikazima s elementima humora ili groteske koji su se neargumentirano uzimali kao "najstarije karikature" (npr. detalji ilustracija u misalu Jurja Topuskog), te izgubljenim karikaturama poznatima samo preko opisa. Autor uspostavlja periodizaciju u kojoj uzima u obzir tri razdoblja, a podjelu temelji na povijesnim, političkim, likovnim i drugim čimbenicima. U prvom poglavlju razmatra pola stoljeća prisutnosti karikature u Hrvatskoj nakon *Mađarona u kolijevci* (1846.), najstarije litografije s "nedvojbenim

obilježjima karikature". Kontinuirano objavljivanje karikatura u tisku, koje se održalo do danas, počelo je 1862. s prvim hrvatskim humorističnim listom, varaždinskim *Podravskim ježom*. U drugoj polovici 19. stoljeća izlaze brojni pravaški humoristično-satirični listovi, u časopisima sudjeluju strani i domaći autori, a Ferdo Quiquerez prvi je školovani umjetnik za kojega se pouzdano zna da je radio i karikature (u *Biću*). U tisku dominiraju politički i nacionalno obilježene karikature, a krajem 19. stoljeća pojavljuju se i strip-karikature preko cijele stranice, odnosno one koje tematiziraju sport i žensku emancipaciju.

U poglavlju koje obuhvaća razdoblje od 1901. do 1906. Dulibić obrađuje doprinose slikara i grafičara Mencija Clementa Crnčića te Dragana Melkusa koji su crtežima u *Čaušu*, *Satiru* i *Knutu*, nastalima pod utjecajem njemačkih časopisa, podigli likovnu kvalitetu onodobnih karikatura i postavili temelje za iduću generaciju.

Poglavlje o razdoblju između 1906. i 1940. godine čini ključan dio knjige i u njemu se u nizu potpoglavlja razmatra povijest i razvoj *Kopriva*, djelovanje splitskog kruga karikaturista, odnosno doprinosi nekolicine umjetnika koji nisu bili vezani uz časopise (Kleme Švarc-Požgaj, Anke Krizmanić, Milivoja Uzelca i dr.). Velik broj karikaturista sudjelovao je priložima u *Koprivama* tijekom trideset i tri godine izlaženja toga najvažnijega humorističnog lista u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća. Dulibić, poput Horvata, dijeli povijest *Kopriva* na tri faze određene promjenom likovnih suradnika i tema, odnosno povijesnim rezom uzrokovanim Prvim svjetskim ratom. Građu iznosi prema autorima, donosi biografske podatke, analizira opuse i specifičnosti likovnog govora te valorizira njihov prinos povijesti hrvatske karikature. U prvoj fazi *Kopriva* (1906. - 1914.) u listu objavljuju Josip Račić i Slavko Vereš (stalni suradnik do posljednjeg broja), Ljudevit Kara, Pjer Križanić i Branko Petrović, a zahvaljujući Antunu Gustavu Matošu jača utjecaj francuske karikature. Ratno izlaženje časopisa (1914. - 1918.) obilježava često cenzuriranje

u vrijeme uredništva Frana Branka Angelija Radovanija, ali i drastičan porast naklade (od 500 početkom 1915. do 8000 primjeraka tijekom 1917). U listu osim Radovanija, koji prenosi iskustva rada u austrijskim i talijanskim humoristično-satiričnim časopisima, objavljuju i stalni suradnik Franjo Maixner te Tomislav Kolombar. Treće razdoblje (1918. - 1939.) obilježeno je novim suradnicima i mnoštvom autorskih rukopisa koji prenose različita stilska strujanja (od ekspresionizma do art decoa). Dolazi do zamaha političke karikature koja oštro kritizira situaciju u novoj državi i na međunarodnoj sceni, te pojave mnoštva tema koje variraju od skandala oko postavljanja Meštrovićevih spomenika (Sergej Mironovič Golovčenko) do erotskih ilustracija (Andrija Maurović). Vilko Gecan i Marijan Trepše uz Kolombara u nekoliko karikatura unose ekspresivni vokabular, a Vladimir Mirosavljević u potpunosti stilizira likovni govor. Prinosi brojnih slikara (Antuna Motike, Ive Režeka i drugih) protumačeni su iz novog rakursa odnosno i preko karikature. Dulibić osim zagrebačkih autora u knjizi obrađuje i splitski krug karikaturista, koji se formirao početkom 20. stoljeća oko humorističkog lista *Duje Balavac* (izlazi neredovito od 1908. do 1923.), a čiji su ključni predstavnici bili Emanuel Vidović, Ante Katunarić, Virgil Meneghello Dinčić, Andeo Uvodić i Antun Zuppa. Splitski su karikaturisti, za razliku od zagrebačkih autora koji su najčešće radili

situacijske karikature, prepoznatljivi po portretnim karikaturama suvremenika i sugrađana. U knjizi je također analizirano djelovanje čitavog niza karikaturista čiji su autorski doprinosi posebno zanimljivi čitateljima. Kompozitor Ivo Tijardović stvarao je odlične ilustracije, Ivan Mirković oblikovao je karikature u skulpturi, a Jozo Kljaković autor je *Umjetnosti i ljepote* (1922.), najvećeg rada u povijesti hrvatske karikature koji je po dimenzijama (oko 4 x 9 m) rijedak i u svjetskim okvirima. Nakon zaključnog razmatranja slijede iscrpna bibliografija o karikaturi, njezinoj povijesti i pojedinim autorima, te tri priloga – popis i tablica svih hrvatskih karikaturista, kao i vrlo koristan popis pseudonima kojima su se potpisivali.

Knjiga Frane Dulibića značajan je prinos hrvatskoj povijesti umjetnosti, a kao “ilustrirani kronološki slijed gotovo svih važnijih političkih i kulturnih događaja u Hrvatskoj” zanimljiva je i drugim strukama, ponajprije povjesničarima. Kako je već spomenuto, posrijedi je prvi sustavan pregled povijesti karikature u Hrvatskoj do 1940. i polazna točka svih daljnjih istraživanja te mogući poticaj da se monografski obrade karikaturisti koji su slijedom povijesnih i drugih okolnosti ostali zaboravljeni, odnosno da se karikatura uključi u opuse umjetnika kojima nije bila primarna, ali je svakako predstavljala važan dio njihova stvaralaštva. x